

Literatury českého středověku a raného novověku...

Úvod a pojmy.

Co se dozvím:

- Co znamená označení *středověk* a *raný novověk*.
- Co je to *medievalistika*.
- Co označujeme slovním spojením *starší česká literatura* a co znamená sousloví *staročeská literatura*.

Budeme se zabývat literárními díly, která u nás vznikala a byla v oběhu v obdobích **středověku** a **raného novověku**.

Obecně, konvenčně rozlišujeme v kulturních dějinách (ale i šířeji v obecných dějinách lidstva) pět velkých období („věků“): **pravěk**, **starověk**, **středověk**, **novověk** a moderní dobu (moderní věk). Časové vymezení jednotlivých epoch není striktní a pevně dané, naopak v odborné literatuře se setkáme s různými časovými hranicemi a předěly.

O pravěku jistě leccos víte, ze starověké kultury si vzpomenete na starověké Řecko nebo Řím. Nás v tomto kurzu budou zajímat dvě epochy: **středověk** a **novověk**.

Středověk zahrnuje v našem evropském prostoru období let zhruba **500–1500**, tedy nějakých tisíc let. (Jinak tomu je např. v Asii nebo Africe.) Samotná představa jakéhosi středního věku, **středověku** přitom vznikla až na konci tohoto období. Vymysleli si ji italští učenci ve 2. polovině 15. století, tj. v období renesance. Cítili se být nositeli nové, odlišné kultury, než byla ta, kterou se vyznačovala předchozí staletí. Prohlásili se za dědice a pokračovatele antické kultury, tj. kultury řeckého a římského starověku (zhruba 6. století př. n. l. až 5. stol. n. l.), a zdůrazňovali, že skončilo jakési „období **mezi**“, „uprostřed“, tedy období mezi **jejich současností** a **koncem antiky**. Pevnou podobu takové představě jakéhosi „mezidobí“, jakéhosi „přechodného věku“ pak vtiskli humanističtí a klasicističtí učenci němečtí v 16. a 17. století, kteří dělili historii na tři období: **starověk** – **středověk** – **novověk**. (Slovo „středověk“ znamená „střední věk“ – latinsky *medium aevum*, [vyslov: „évum“] proto označujeme obor zabývající se studiem středověkých dějin

medievistika a příslušného odborníka *medievalista*. TO JE DŮLEŽITÉ VĚDĚT! Někdy se také užívá označení *medievalistika* a *medievalista*, koneckonců znáte jistě anglické slovo „medieval“.) Termín „středověk“ jako označení epochy tedy neexistuje před koncem 17. století. Století osmnácté, které samo sebe povýší na století „osvícení“ (viz *osvícenství*), uvrhne ono „období mezi“ do tmy, označí je za dobu temna (viz angl. *Dark Ages*). Už je tedy nepovažuje za přechodné, barbarské období, ale přímo za **protiklad** novověku, za protiklad **nového** věku usilujícího o vládu **rozumu** a **všeobecný pokrok**. K obratu pak dojde až na konci 18. a během 1. poloviny 19. století. Tehdy romantikové objevují středověk jako zdroj duševního života a umělecké tvorby evropských národů, jako velkolepou dobu rytířství (viz např. Walter Scott).

Jak jsme si už řekli, **středověkem** se obecně a nejčastěji rozumí dějinná epocha zhruba od konce 5. století do konce 15. století. Na konci 15. století se proměňuje ve shodě se zámořskými plavbami staré vnímání světa. Na rozdíl od humanistů 15. století nechápeme středověk jako propast dělící antickou literaturu od jejího vzkříšení v období renesance. Užíváme pojmu „středověk“ jako tradičního – přesnějšími a stabilnějšími pojmy nenahrazeného – označení pro období mezi antikou a renesancí, případně antikou a humanismem. (Přitom nezapomínejme, že s termíny *renesance* či *humanismus* je potíž! V našem evropském prostoru je 14. století v Itálii [italsky *trecento*, vyslov: „trečento“] stoletím **renesance**, kdežto v českých zemích je to století **pozdního středověku**.)

Novověk se časově vymezuje, pokud jde o jeho konec, velmi různě, kdežto o jeho začátku panuje celkem shoda: konec 15. stol., jak jsme si před chvílí uvedli. Nás teď bude zajímat spojení **raný novověk**, jež stojí i v názvu našeho kurzu. Jako *raný novověk* označujeme období od konce 15. stol. do konce století osmnáctého. Raný novověk tedy zahrnuje tři století: 16., 17. a 18. Konec 18. stol. je dobou osvícenství a počínajícího romantismu, v důsledku Velké francouzské revoluce (1789–1799) se rozpadá pozdně feudální (vrchnostenský) systém, nastupuje kapitalismus a ustavuje se moderní občanská společnost (zdůrazňující rovnost před zákonem a svobodu náboženského či nenáboženského vyznání), mění se také status umělce (což se týká i literárních tvůrců), uskuteční se školská reforma, církve (především katolická) ztrácí svoji rozhodnou moc.

Z hlediska dějin české literatury označujeme, zvláště ve školské praxi, naše písemnictví středověku a raného novověku souslovím: **starší česká literatura**, které zahrnuje literaturu z období od našich literárních počátků v 60. letech 9. století (kdy vzniká písemnictví na naší půdě ve staroslověnském jazyce) zhruba do 70. let 18. století, kdy začíná novodobá literatura osvícenská a obrozenská. Někdy se pro totéž období užívá i sousloví „stará česká literatura“, ovšem to je zavádějící. Jazykovědci nazývají jako starou češtinu jazyk (češtinu) 13., 14. a 15. století. Jako **starou českou** (nebo **staročeskou**) **literaturu** chápeme českou středověkou literaturu 14. a 15. století, přičemž v to budeme počítat i období kolem roku 1300, kdy o slovesnou tvorbu v češtině mají zájem šlechtické i církevní kruhy, které do té doby upřednostňovaly téměř výhradně jen latinu či němčinu, a kdy se literatura v českém jazyce začíná soustavněji zapisovat. Souhrnně řečeno: *starší česká literatura* = literatura vznikající a zapisovaná u nás od konce 9. do konce 18. stol.; *staročeská literatura* = jazykově česká středověká literatura (tj. hlavně 14. a 15. stol. + nejstarší česká díla vzniklá na konci 13. stol.).

Všimněte si, že někdy má adjektivum (přívlastek) „český“ význam úzce jazykový a znamená „českým jazykem psaný“; jindy, v širším pojetí, znamená „týkající se českých zemí“. Vedle toho například němčina rozlišuje „böhmisch“ a „tschechisch“ a angličtina „Bohemian“ a „Czech“. A můžeme proto mluvit o *jazykově české* (česky psané) literatuře, nebo o *bohemikální* literární tvorbě (psané **u nás** – totiž na území českých zemí – česky, latinsky, německy, ...). Ono „český“ se v kontextu starší české literatury **nevztahuje** pouze k Čechům (ale také k Moravě a někdy i k části Slezska) a nevztahuje se ani pouze k češtině.

Důležité je rovněž uvědomit si, že předtím, než existovala Česká republika (tj. dnešní Česko, kde žijeme), nebo někdejší Československo (jako do značné míry jednonárodnostní stát), jsme byli – my ve smyslu Čechy a Morava – součástí daleko většího útvaru, zahrnujícího řadu dnes samostatných států, resp. národů, Rakousko-Uherska. A ještě předtím – a tím se dostáváme právě do období vymezeném časovým rozsahem starší české literatury – se hranice celku našeho území různě proměňovaly. Proto mluvíme o českých zemích, které byly historicky proměnlivé, a kam patřily především Čechy, Morava a část Slezska. Kulturní situace (vedle politické či náboženské) v těchto oblastech nemusela být v témže období shodná, např. v 15. stol. byla Morava podstatně méně zasažena husitstvím než Čechy.

A poslední poznámka: Část literární tvorby, kterou považujeme za významnou součást české literatury, vznikala i v zahraničí. Týká se to především těch autorů, kteří z náboženských důvodů museli odejít do exilu (např. Jan Amos Komenský). Podobně pak o několik století později opouštěly komunistické Československo někteří spisovatelé a budovali široký proud exilové literatury. Ovšem to jsme už ve 20. století.